

53. Irigaraycı bir yaklaşımla Maya Angelou'nun bir kadın olarak yeniden varoluşu: *Annem ve Ben ve Annem*¹

Pınar SÜT GÜNGÖR²

APA: Süt Güngör, P. (2024). Irigaraycı bir yaklaşımla Maya Angelou'nun bir kadın olarak yeniden varoluşu: *Annem ve Ben ve Annem*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 914-927. DOI: 10.29000/rumelide.1470154.

Öz

Luce Irigaray, feminist felsefe alanında öne sürdüğü teorilerle, toplumsal cinsiyet, arzu ve özneliği öncülleyen söylemi önemli ölçüde yeniden şekillendiren bir yazar, teorisyen ve aydındır. Psikanaliz, felsefe, dilbilim ve feminist teoriyi kapsayan çeşitli disiplinlerden yararlanarak kadınların varoluşsal deneyimlerine farklı bakış açıları sunmanın yanı sıra geleneksel kadınlık ve erkeklik kavramsallaştırmalarının kimlikleri inşa etme ve algılama biçimleri üzerindeki etkilerinin değerlendirmesini yapar. Varoluşçu fenomenoloji ve post-yapısalcı düşünceden esinlenerek geleneksel ikili karşıtlıkları yapı sökümü uğratan, bu karşıtlıkların ataerkilliğin devamını sağlamadaki rolünü ve kadının marjinalleştirilmesini nasıl pekiştirdiğini ortaya koyan Irigaray, geleneksel sınırları aşan kadınsı özneliğin yeniden tasarlanmasını teşvik eder. Irigaraycı bir yaklaşımı temel alan bu çalışmanın amacı, kadınlığın varoluşu, toplumsal cinsiyet ve arzu teorileriyle, Afro-Amerikan çağdaş edebiyatın önemli yazarlarından biri olan Maya Angelou'nun, *Annem ve Ben ve Annem (Mom & Me & Mom)* (2022) isimli romanını incelemektir. İlk çocukluk yıllarından başlayarak özellikle annesi ile olan ilişkisine odaklandığı bu özyaşamöyküsünde Angelou, ataerkil ve ırkçı söylemin meşru olduğu bir toplumda bir kadın olarak ulaştığı yeri ve bu varoluşa annesinin katkılarını yansıtan bir bakış açısı sunar. İlk gençlik yıllarında yaşadığı toplumun fallosentrik yapısı nedeniyle bir kadın olarak ötekileştirilen Angelou, sahip olduğu arzular ve varoluşa olan inancı ile Irigaray'ın kavramsallaştırdığı teorilerin işlerliğini romanın sonunda doğrulamaktadır. Vatmanlıktan, şarkıcılığa ve garsonluğa kadar çeşitli mesleklerde çalışan yazar, anlatının sonunda kimlik, güçlenme ve arzu etiğine ilişkin düşüncelerin kadının yeniden varoluşuna katkılarını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Luce Irigaray, toplumsal cinsiyet, arzu, Maya Angelou, Annem ve Ben ve Annem

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: %0

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 25.02.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1470154

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü / Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of English Language and Literature (Muş, Türkiye), p.sut@alparslan.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-2324-2929, **ROR ID:** https://ror.org/009axq942, **ISNI:** 0000 0004 0369 7341, **Crossreff Funder ID:** 501100007115

Maya Angelou's re-existence as a woman with an Irigarayan approach: *Mom & Me & Mom*³

Abstract

Luce Irigaray is a writer, theorist and intellectual whose theories in feminist philosophy have significantly reshaped the discourse that presupposes gender, desire, and subjectivity. Drawing on a variety of disciplines including psychoanalysis, philosophy, linguistics, and feminist theory, she offers different perspectives on women's existential experiences, as well as an assessment of the effects of traditional conceptualizations of femininity and masculinity on the ways in which identities are constructed and perceived. Inspired by existential phenomenology and post-structuralist thought, Irigaray deconstructs traditional binary oppositions, revealing their role in perpetuating patriarchy and how they reinforce the marginalization of women, and encourages a reimagining of feminine subjectivity that transcends traditional boundaries. Based on an Irigarayan approach, the aim of this study is to analyze the novel *Mom & Me & Mom* (2022) by Maya Angelou, one of the most important writers of African American contemporary literature with theories of the existence of womanhood, gender, and desire. In this autobiography, in which she focuses especially on her relationship with her mother starting from her early childhood, Angelou presents a perspective that reflects her place as a woman in a society where patriarchal and racist discourse is legitimate and her mother's contributions to this existence. Angelou, who is marginalized as a woman due to the phallogocentric structure of the society she lived in her early years, confirms the functioning of the theories conceptualized by Irigaray at the end of the novel with her desires and her belief in existence. At the end of the narrative, the author, who works in various professions ranging from bus driver to singer and waitress, points to the contribution of ideas about identity, empowerment, and the ethics of desire to women's re-existence.

Keywords: Luce Irigaray, gender, desire, Maya Angelou, *Mom & Me & Mom*

Giriş

1930'da Belçika'da doğan Luce Irigaray, feminist teoriye çeşitli disiplinlerden yararlanarak eklediği, kadınların varoluşsal deneyimlerine dayanan yenilikçi bakış aaları sayesinde kavramsallaştırılan geleneksel kadın ve erkek rollerinin öznel kimlikleri inşa etme sürecindeki etkisinin yeniden değerlendirilmesi üzerine yaptığı alışmalarıyla tanınır. Jacques Lacan ve Sigmund Freud'un psikoanalitik teorileriyle derin bir ilişki kurması ve bu teorileri kendi iğörülerini anlatmak için referans almasıyla karakterize edilen Irigaray felsefesi, cinsel farklılık, dil politikası ve arzu etiği gibi temel kavramları inceler. Lacancı ayna evresi ve sembolik düzen kavramlarını temel alan Irigaray, psikanalizin fallosentrik doğasını eleştiren erkek deneyimine yönelik ikin önyargısını aığa çıkarır. Ayrıca,

³ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 0

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 22.02.2024-Acceptance Date: 20. 04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1470154

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Freud'un kavramsallaştırdığı "Oedipus ve Elektra kompleksi" gibi psikanalizde yaygın olarak kullanılan terimlerin Batılı eril zihniyete ait dilin ürünü olduğunu ileri sürerek Freud'u da eleştirir (Gümüş ve Er, 2019). Bu bağlamda, Irigaray, Freud ve Lacan'dan yola çıkarak, geleneksel psikanalitik çerçevelerin dışıl olamı susturduğunu ve marjinalleştirdiğini, kadınları 'öteki' statüsüne indirgediğini ileri sürer. "Kadının sözünü sansürleyen ve gitgide onu işitilmez kılan yeni bir mantık düzeni" (Irigaray, 2006, s. 15), sadece psikanaliz alanında değil, fallus-egemen toplumların genelinde örtük biçimde var olmaya devam eden bir sorundur. Irigaray süregelen bu sorunu, "Tarihte *gynécocrtiques* (dışıl-egemen), anaerkil, ataerkil, *phallocratiques* (fallus-egemen) dönemlerdeki kırılmalara bağlı olarak, kültürümüzdeki cinsel konumlanma biçimimiz cinsel kimlikli bir türden daha çok, soyla ilintilidir" (Irigaray, 2006, s. 10) ifadesi ile toplumsal değerlerle ilintili bir uygarlık meselesi olarak açıklar. "Sosyo-kültürel art alan" (Irigaray, 2022, s. 21) tarafından belirlenen örtük ölçütler hem cinsel farklılıkları hem de dil ve arzu etiği politikalarını yakından etkiler. "Cinsiyet farklılığı dili belirler ve dil tarafından da belirlenir" (Irigaray, 2006, s. 18) iddiası, Irigaray'ın temel argümanlarından olan bu üç kavramın birbiri ile olan ilişkisini anlamak bakımından önemlidir.

Irigaray'ın feminist söyleminin merkezinde, dile ve dilin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürdürülmesindeki rolüne yönelik eleştirisi yer alır. Ataerkil yapıların bir ürünü olan dilin, kadınları erkek merkezli bakış açılarını yansıtan ve yeniden üreten dilsel çerçevelere hapsedtiğini savunur. Dışılın özne olarak varoluş potansiyelini ortadan kaldıran fallosentrik toplumlar ile dil ilişkisini şöyle açıklar: "Kültürün ataerkil oluşumu, cinsiyetler arasındaki ilişkilerin evriminde ortaya çıkar. Ayrıca dilin derin kullanımında kendini gösterir. Gramer türü (le genre grammatical) ayrımı ne keyfi ne de nedensizdir" (Irigaray, 2006, s. 17-18). Bu ilişki, sadece dilbilgisel konularda değil, sözcük seçimlerinde ve eril özneye adanmış konuşma dilinde de varlığını hissettirir. Irigaray bu kolektif tutumdan uzaklaşmak için *Speculum of the Other Woman* (1975)'da kadınların seslerini geri almaları ve deneyimlerini özgün bir şekilde ifade eden farklı, kadınsı bir dil geliştirmeleri gerektiğini vurgular. Aynı eserde, Platon'dan başlayarak, Aristoteles, Descartes, Kant, Hegel ve Freud'un metinlerini inceleyerek kadının (ötekinin) nerede ve nasıl söylemden dışlandığını açıklamaya çalışması çözüm sunma amaçlıdır (Delice, 2022). Aksi takdirde, *When Our Lips Speak Together* (1980) isimli çalışmasında belirttiği gibi, "Birbirimizle aynı dili konuşmaya devam edersek, aynı hikâyeyi yeniden üreteceğiz. Aynı hikayelere yeniden başlayacağız" (Irigaray, s. 69). Irigaray'a göre bu dilsel devrim, toplumsal söylemin içine gömülü baskıcı güç dinamiklerini ortadan kaldırmak için hayati önem taşır.

Irigaray'ın feminist söylem içerisindeki kapsayıcı ve eşitlikçi dinamiklerinden bir diğeri arzu etiğine dair görüşleri ve bu araştırmasının cinsellik ve ilişkiler ekseninde geleneksel kavramlarla olan tezatlığıdır. Kadınların arzularını özür dilemeden ortaya koymaları ve nesneleştirilmenin kısıtlamalarından kaçmaları gerektiğini vurgulayan Irigaray, kişilerarası ilişkilerde, arzunun erkek fantezilerinin egemen olduğu tek yönlü bir güçten ziyade karşılıklı bir alışverişe dönüştüğü bir dönüşümü savunur. *Ateşi Paylaşmak- Duyusallığın Diyalektiği* (2022) isimli eserinde, "Arzu, ötekine yol açarken kendimiz ve birbirimizin huzuruna da çıkarır bizleri. Arzu, bize dayatılan ve bizi köşeye sıkıştıran gerekliliklerin, alışkanlıkların ve sınırlandırmaların prangalarından kurtararak kendi sınırlarımız çerçevesinde ortaya çıkmaya çağırır bizleri" (Irigaray, s. 24) iddiası ile arzunun hem ilişkiler ekseninde hem de kişisel boyuttaki misyonuna gönderme yapar. Bu misyon, bir çeşit aidiyet, ikame alanı ve varlığın bütünlüğüne erişmek için simgesel bir zorunluluk olarak nitelendirilirken, bireyin öz benine ulaşmasına ve öteki ile birleşmesine olanak sağlayan tamamlayıcı bir işleve sahiptir. Irigaray felsefesinin temel yapı taşlarını oluşturan bu etkenler—cinsiyet farklılığı, dil ve arzu—dışıl öznenin oluşumunda, eril söylem tarafından sınırlandırılan farklılıklarının yeniden tanınmasını ve bu baskıcı temsil sistemlerinin bir farkındalık düzleminde buluşmasını teşvik etmesi bakımından önemlidir. Özellikle ataerkil toplumlarda dışılın

'olma hali'nden koparılması, Irigaray'ın temellendirdiği bu etkenlerin yok sayılmasından kaynaklıdır; "kendimiz olabilmek için öncelikle bedenimizde yaşayabilmeliyiz" (Irigaray, 2022, s. 22) söylemi, yok sayılan farklılıklar ve ötekileştirilen bedenler neticesinde dişilin kendi ikame alanı olan bedenine yabancılaşmasına vurgu yapar. Bu sebeple, cinsiyet farklılığının önemini, *An Ethics of Sexual Difference* (1993) isimli kitabında, "cinsel farklılık, çağımızın sorunu değilse de en önemli felsefi sorunlarından biridir" (Irigaray, s. 5) cümlesi ile tekrarlar. Fikirlerinin dönüştürücü potansiyeli ve feminist söylemin süregelen evrimi için taşıdığı anlamlar göz önünde bulundurulduğunda, farklılıkları kabul etmenin ve kutsamanın eşitlik için elzem olduğunu belirtmesi katı bir ikiliği pekiştiren görüşlerden anlamlı bir farklılık ortaya koyar. *Doğmak-Yeni İnsanın Başlangıcı-* (2021) eserinde Irigaray, bu kabul durumunu, "Cinsiyetliliğimiz, ötekine (ötekilere) açılan kapımız, bir canlılar topluluğu ya da kolektif yapı oluşturmamıza olanak sağlayan ilk hususi meskenimizdir" (s. 19) olarak açıklar. Dolayısıyla, temel yaklaşımın farklılıkları ortadan kaldırmak veya ötekileştirici bir tutum izlemekten ziyade farklılığı duyumsamanın ve varoluş düzleminde bir paydaş olarak görmenin önemine vurgu yapar.

Batı kültürünün sadece eril bedeni özne olarak kabul etmesi durumu, dişil olanı ikincil pozisyona yerleştirirken etnik farklılıklardan dolayı ötekileştirilen toplumlarda farklı bir boyut kazanır. Cinsiyet farklılığı ve etnik farklılıklar, dişilin öz benine ulaşmasında ve kendini özgürleştirmesinde temel engeller olarak göze çarpar. Bu engellere maruz kalan bir kadın olarak Afro-Amerikan yazar Maya Angelou, yeniden varoluş sürecini—öz beninde ikame—otobiyografik anlatılarıyla gözler önüne serer. Bu anlatılardan biri olan *Annem ve Ben ve Annem* (2022), yazarın annesinden ayrı yaşadığı ilk çocukluk yıllarından başlayarak, dişil bir özne olarak kabul edildiği zamanı kapsar. Eserin adından da anlaşılacağı üzere, anlatının odak noktası Angelou'nun annesi ile olan ilişkisidir. Bu ilişkiyi temel alan çalışmalara bakıldığında, yazarın Irigaray'ın feminist söylemi doğrultusunda bir kadın olarak yeniden varoluşu ve bu yeniden varoluşa annesinin katkıları anlatıda dikkat çeken temalar arasındadır. Irigaray'ın fallus-egemen toplum düzeninden bir çıkış yolu olarak gördüğü "anne ve kız çocukları arasındaki öznel ilişkiler" (2006, s. 49) önerisi, Angelou'nun vardığı noktada annesi Vivian'ın etkisini anlamak bakımından önem taşır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı, siyahi ve kadın olan Angelou'nun anlatının sonunda Irigaray'ın cinsiyet farklılığı, dil ve arzu etiği söylemleri kapsamında 'olma hali' ne ulaşması deneyimini bütünsel bir çerçevede incelemektir.

Dişil bir özne olarak Angelou'nun yeniden varoluşu

Amerikalı yazar, şair ve sivil haklar aktivisti Maya Angelou (1928-2014), etkili kurgusu ve düzyazıyı insan deneyimine dair derin içgörülerle birleştiren tarzı ile tanınır. Kimlik, ırkçılık ve sebat gibi temaların derinlemesine araştırılmasıyla karakterize edilen kurgusu, geleneksel siyahi kurgu sınırlarını aşar. Angelou'nun yazıları, zorluk, zafer ve kendini keşfetme temalarıyla öz yolculuğunu yansıtan ve bu anlatıları aracılığıyla okuyucuları toplumsal zorluklarla yüzleşmeye davet ederken insan ruhunun direncini de kutsar. Bu açıdan, Angelou'nun kurguları, özellikle otobiyografik anlatıları, siyahi kadınların varlıklarını keşfetme mücadelesinde ilham kaynağı olarak değerlendirilebilir. Elizabeth Fox-Genovese'nin ifade ettiği gibi, "Toplumsal cinsiyet, ırk ve koşullar, siyahi kadınların kendilerini temsil etme olanakları etrafında sıkı bir ağ ördü" (1990, s. 223).⁴ Angelou, bu temsilin güçlüğünün farkında siyahi bir kadın olarak, otobiyografilerinde kendi gerçekliğinden söz ederken söz konusu engellere takılan ve fallosentrik bir dilde kendini ifade etme biçimlerini bulamayan kadınlara ilham kaynağı olur. "Kadınlar ve siyahiler olarak, Afro-Amerikan kadın otobiyografi yazarları, bir dereceye kadar mevcut söylemler aracılığıyla kendi öz temsillerini inşa ederler" (Fox-Genovese, 1990, s. 223), cümlesinde yer

⁴ İngilizce kaynaklardan yapılan alıntıların çevirisi aksi belirtilmedikçe tarafıma aittir.

alan “mevcut söylemler” ataerkil bir düzenin sahip olduğu dile işaret eder. Bu söylem içerisinde var olmaya çalışan kadınlar, kendi dillerinden ve ifade biçimlerinden yoksun, var olma çabası verirler. Irigaray’ın vurguladığı dil konusu bu açıdan oldukça önemlidir; dil sadece seslerden oluşan bir yapı değil, bir var olma—varlığını ifade etme— biçimidir. Bu açıdan, Angelou anlatılarında izole edilmiş bir kadın bilincinden ziyade, siyahi bir kadın olarak yaşadıklarına vurgu yapar ve bu noktada diğer kadınlar için kendi söylemi içinde var olmanın yolunu açar. Yazarın otobiyografilerini geleneksel öz yaşam öykülerinden ayıran özelliklerden biri de bu anlatılarda kendi söylemini ve formunu oluşturmuş olmasıdır. Okuyucu alışlagelmiş bir form olarak anlatıda giriş, gelişme ve sonuç beklerken, Angelou beklenen bu formu reddederek her sondan bir başlangıca doğru ilerler (Lupton, 1990) ve özgürlüğüne varana dek her sona ayrı bir önem atfeder. Bir röportajında, “çalışmalarında yapmaya çalıştığım şey gerçeği anlamlı bir şekilde anlatmaktı” (McCluskey, 2001, s. 3) derken, Angelou, gerçekleri anlatmaktan ziyade söylemin önemine dikkat çeker ve kişilerden, yerlerden, sebeplerden daha önemli olanın doğru anlatım ve ifade biçimi olduğunu imler. Angelou’nun içsel benliği benzersiz bir şekilde araştırması, mizah ve kendisiyle alay etmenin yazara özgü dilsel kullanımı, duyarlılığının yanı sıra, insan bireyselliği arayışını siyahi Amerikalıların genel durumuyla dengeleme becerisi onu otobiyografi alanında öne çıkaran özelliklerdendir (Koyana, 2002). Yazarın kendi hikayesini anlatırken benimsediği bu özellikler sadece yazın alanındaki yeniliklere değil, kendi psikolojik-kişisel gelişimine de ayna tutar.

Angelou’nun otobiyografik anlatılarını temel alan çalışmaların büyük çoğunluğunda, kullandığı dilin, şiirsel ifade biçimlerinin, bir kadın olarak arzularından ve cinselliğinden açıkça bahsetmesinin ve yeri geldiğinde alaycı yaklaşımının göze çarpan nitelikler olduğundan bahsedilir. Bu özellikler, çalışmanın da konusu olan, Angelou’nun bir özne olarak varoluşunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Çünkü bahsi geçen nitelikler, siyahi bir kadın olarak sahip olduğu farklılıkları yok etmeye çalışmadan, onları duyumsama, kabul etme ve ayırdına varılması için yazma edimine başvurmasına gönderme yapar. Yazınında, ataerkil söyleme uygun olmayan tecavüz ve ensest gibi konuları işleyerek siyahi yazında çığır açarken, aynı zamanda kültürel bir geçiş sürecinde bulunan kendi insanının aile ve toplum içerisindeki olgunlaşma sürecini ele alarak sağlıklı bir benlik oluşturma ve bunu devam ettirebilme çabasını yansıtır (Koyana, 2002). Bu bakımdan, Angelou, hayatta karşılaştığı zorlukları ve mücadelelerini olumlu yönde kullanabilmeyi öğrenebilmiş ve en önemlisi “kendi gücünün farkına varabilmiş bir kadındır” (Pollard, 1984, s. 115). Angelou, bu başarının ardındaki güçlükleri şöyle özetler:

Bana, nasıl olup da böyle olduğum sorusu sık sık sorulur: Beyaz bir ülkede siyah, zenginliğin saygı gördüğü ve ne pahasına olursa olsun peşinden koşulduğu bir toplumda fakir, yalnızca büyük gemilere ve bazı motorlara kadın adı vermenin uygun görüldüğü bir ortamda kadın olarak doğup nasıl olmuş da Maya Angelou olmuştum? (2022, s. 7)⁵

Kabul gören sosyo-kültürel olgular ekseninde kendi varoluşunun güçlüğüne gönderme yapan bu alıntı, eserin, *Annem ve Ben ve Annem*, önsözünde yer alır. Varlığı şekillendirmede en önemli etkenlerden olan kültürel normlar, Angelou’nun da maruz kaldığı kısıtlamaları, engelleri gösterir. Sosyal koşullara dikkat çekmek isteyen yazar, “Yirminci yüzyılın ilk on yılı, St. Louis, Missouri’de siyahi, fakir ve kadın olarak doğmak için pek de doğru bir zaman değildi” (s. 11) der anlatının ilk cümlesinde. Bu ilk cümlede geçen “siyahi, fakir ve kadın” kavramları, bahsi geçen dönemde bireyi tanımlamak için kullanılan ve “beyaz, zengin, erkek” kavramlarının ikili karşıtlıklarına denk düşen terimlerdir. Angelou’nun annesinin dünyaya gelişini anlatan bu cümlede, kültürel arenada kabul gören tanımlamaların ve bu sıfatların bireyin öz varlığını anlamlandırmadaki etkisinin izleri görülür. Nitekim, yazarın anlatısına bu cümle ile başlaması tesadüfi değildir. Kendi hayatını anlatmadan önce annesinden başlayarak köklerine inmek ve asıl hikâyenin nerede/nasıl başladığına vurgu yapmak anlatının devamı için bir ön koşul niteliğindedir.

⁵ Çalışmanın bundan sonraki kısmında eserden yapılan alıntılar için sadece sayfa numarası verilecektir.

Irigaray, *Doğmak-Yeni İnsanın Başlangıcı* adlı kitabında kökenin önemini, “Nereden geldiğimizi, kimden ya da neyden var olduğumuzu bilmek isteriz; böylece neyden ve kimden geldiysek onun devamı olarak yeşerebilir ve orada ikamet edebiliriz” (2021, s. 11) sözleri ile aktarır. Bu köken arayışı ve geçmişi anlama çabası, özellikle siyahi toplumlarda, bugünü anlamlandırabilmek için mecburi bir istikamet olarak görülür. Angelou da kendi koşullarını, tüm dışsal engellemelere rağmen başardıklarını, dönüştüğü insanı ve varoluşunu etkileyen etmenleri bulma çabasıyla anlatmaya geçmişten, kökeninden başlar. Çalışmaya konu olan eserde, annesinin—en yakın kökeninin— Angelou'nun karakteristik özelliklerinde etkili olduğu açıkça görülmektedir; annesinden ayrı babaannesine yaşadığı hayatının ilk 14 yılında farklı bir mizaca sahipken, annesinin hayatına girmesiyle özünde var olan diğer karakter açığa çıkar. Irigaray, “Ebediyen mahrumuz kendimize ait bir kökten; çünkü ne bir bitkiyiz ne de bir Tanrı. (...) Bizler, birleşmeden doğan bir esrime, özgülenemez bir etkinliğin öngörülemez yükselişiyiz” (2021, s. 11-12) ifadeleri ile bireyin varlığını konumlandırmak için bir yandan köken arayışında olduğunu diğer taraftan ise köklerinden koparak kendi varoluşuna doğru ilerlediğinden söz eder. Angelou da Irigaray'ın somutlaştırdığı süreçleri yaşayıp “neyden” geldiğini içselleştirdiğinde kendi varoluşuna doğru yol alır.

Batı tarihinin kayıtlı olan büyük bir bölümünde kadın konuşmacılar, utanmaz, dinsiz ve kadınsı olmayan olarak yaftalandı (Dobris, 1996) ve bu yaftalama geriden gelenlere öngörülebilir bir korku nedeni olarak yansıdı. Kadınların suskun olmalarının tercih edildiği dönemlerde, Angelou yaşadığı tecavüz yüzünden sesini kaybeder; aslında onu suskunlaştıran şey yaşadığı travmadır ve bu durumu şöyle anlatır: “St. Louis ziyareti oldukça kısaydı, fakat orada tecavüze uğradım ve tecavüzcü öldürüldü. Onun ölümüne benim sebep olduğumu düşündüm çünkü kim olduğumu aileme söylemiştim. Suçluluk duygusuyla, Bailey dışında herkesle konuşmayı kestim. Çünkü sesimin insanları öldürecek denli kudretli olduğuna kanaat getirmiştim” (s. 15). Bu suskunluk, Angelou'nun kökeninden gelen tabiatına aykırı olsa da dönem koşulları için arzu edilen bir nitelik olduğundan ve yaşanabilecek tehlikelerden koruduğundan babaannesi bu sessiz çocuğu içtenlikle kabul eder. Ve babaannesinde kaldığı yıllar boyunca öz benliğine ters düşen bu sessizlikten pek fazla uzaklaşamaz. Babaannesinin kanatları altında yaşadığı güvenli hayat, kendine doğru yol almasını geciktirir. Erkek kardeşi Bailey'in Arkansas'ta kalmasının yaşı itibarıyla artık güvenli olmaması nedeniyle Kaliforniya'ya, annesinin yanına, geldiklerinde Angelou yeni bir hayata başlangıç yaptığı gibi, yeniden varoluşuna hizmet edecek yeni bir ortama da kavuşmuş olur. Anlatımın ilk bölümlerinde geçen bedeninden duyduğu rahatsızlık bir çeşit özgüven sorununa işaret ederken, annesinin eşsiz güzelliği, yazarın duyumsadığı rahatsızlığın açığa çıkmasına neden olur: “Etrafa bakındı ve beni gördü. Yerin dibine girmek istedim. Bırakın güzel olmayı, sevimli bile değildim. Kadın film yıldızı gibiydi ve benden çok daha iyi görünen bir kızı hak ediyordu” (s. 20). Annesi ile Kaliforniya'da ilk karşılaşmalarının anlatıldığı bu satırlarda, Angelou'nun annesinin güzelliğinden çok etkilendiği; buna karşın kendini yetersiz ve annesine yakışmayacak derecede iddiasız bulunduğu ifade edilir. Yazarın böyle düşünmesine sebep olan durum sadece dış görünüşü ile ilgili değildir; yetersizlik hissi, güven eksikliği, dış dünyaya uyum sağlayamayışı ve kendini henüz keşfedememiş olması gibi sebepler dış görünüşü dışındaki etkenler olarak gösterilebilir. Irigaray'ın “Kendimizde ikamet etmeden dünyaya nasıl yerleşebiliriz?” (2021, s.37) sorusu, Angelou'nun iç dünyası ile dış dünya arasındaki uyumsuzluğun göstergesi olarak kabul edilebilir. Kendi bedenine karşı olan ön yargıları, annesinin bedeni ile kendi fiziksel özelliklerini kıyaslaması ve yetersizlik hissi, dış dünyada yer etme potansiyelini sınırlandırır. Şüphesiz bu yetersizlik hissini ardında ebeveynsiz büyümüş olmak ve ilk çocukluk yıllarında alması gereken sevgi ve ilgiden yoksun kalmış olmak yatar. Anlatıda doğum günlerinde annesinin gönderdiği hediyelerden bahsederken, “ben her bebeğin gözlerini oyardım” (s. 24) ifadesini kullanır. Annesine olan öfkesinin ve kızgınlığının göstergesi olan bu ifade, bir dışavurum olarak değerlendirilebilir. Bir çocuk olarak Angelou, annesinden gelen oyuncaklardan ziyade yanında annesinin olmasını arzu eder ve tepkisel bir biçimde ona yönelmediği öfkesini oyuncaklara yöneltir.

Hatta annesi Vivian Baxter ile yaşamaya başladıktan sonra bile yalnız kaldığı zamanları ve bu sebeple öfke duyduğu anları yazdığı satırlar bulunur.

Çocukluk döneminde mahrum kaldığı sevgi ve ilgi, Angelou'nun Kaliforniya'da annesi Vivian Baxter ile yaşamaya başladığı ilk dönemlerde olumsuz bir biçimde ortaya çıkar ve herhangi bir durumda onu harekete geçmekten ahkoyar. Toplumsal cinsiyet, etnik köken ve maddi olanakların ön planda olduğu bir toplumda, bu terimlerin ikincil konumunda olan ve bunun yanı sıra sevgi ve ilgi yoksunluğu gibi duygusal gelişimi olumsuz etkileyen durumlarla da mücadele etmek zorunda kalan Angelou, harekete geçmek için potansiyelinde var olan cesareti açığa çıkarmakta güçlük çeker. Bunun farkında olan Vivian Baxter, onu teşvik etmek, belki de geçmişte yapamadıklarını telafi etmek için, davranış ve sözleri ile hem Angelou'ya örnek olur hem de mücadele etmenin tek yol olduğunu devamlı hatırlatır. Angelou, bir gün tramvay kullanmak, vatman olmak istediğini fakat bunun imkânsız olduğunu ima ettiğinde, Vivian ile aralarında geçen diyalog şöyledir: "Nedenmiş o? Niye vermedikleri konusunda bir fikrin var mı?" "Evet, çünkü ben bir zenciyim." "Ama yine de o işi istiyor musun?" "Evet!" "*Git al o zaman!*" (s. 47, vurgu orijinaldir) Bu konuşma, Vivian'ın dönemin koşullarının farkında olmamasını değil, bu koşullarda da olsa istediği, arzu ettiği şeyler için mücadele bilincini aşılmasını örnekler. Nitekim, kendi mücadelesi ve vardığı nokta cinsiyetli kimliğinin ve ön yargıların ötesine geçtiğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir ve Vivian'ın bu eğilimi, Angelou'nun arzularının peşinden gitmesi için, özendirici bir hamle olarak ele alınabilir.

Angelou, etnik kökeni ve cinsiyeti sebebiyle sadece karşıt gruptakilerin değil hem cinslerinin de eleştirilerine maruz kalır: "Yanımdan geçerken gülüyor, alaycı mimikler yapıyor ve dudaklarını büzerek, yüz hatlarımla ve saçlarımla dalga geçiyorlardı. Korkunç kelimeler, ırkçı ve aşağılayıcı sözler fıslıyorlardı" (s. 48). Vatmanlık için ofiste beklediği sırada maruz kaldığı bu tutum, Angelou'nun daha önceden tanıdığı hatta yardım ettiği kızlar tarafından sergilenir. Ayrımcılık içeren bu söylem, yazarın vazgeçmenin eşiğine gelmesine fakat sırf annesine "sandığı kadar güçlü biri olmadığını söyleyemedim" (s. 48) kaygısıyla yola devam etmesine neden olur. Gazetelerin, "Maya Johnson, demiryollarında çalışan ilk Amerikan Zencisi" (s. 48) haberini yapmasıyla, Angelou, ilk arzusunu gerçekleştirir ve bu, kendi potansiyelini keşfetme çabasında önemli bir adım olur. Bu mücadele, Irigaray'ın yenidoğan bebeklerin mücadelesini tasvir ettiği gibi,

yaşamın aşkınılığı ile kaçınılmaz gereksinimleri arasında, bedeninin konumlandığı atmosfer olan hava ile hem içinde hem dışında olan ve böylece kendi sınırlarını algılamasına katkı sağlamayan soluduğu hava arasında, kendi olan kim ve bazen besin olarak içeri giren, bazen onu taşıyan ve zamana ritim veren diğer kimler arasında, aslında olabilse de onlarsız olamayacağı bu ötekiler arasında sürdürdüğü mücadeledir. (2021, s. 21)

Ataerkil ve ırkçı söylemin meşru olduğu bir sistemde, toplumsal etiketlere karşı başladığı mücadele, Angelou için oldukça yenidir. Arkansas'ta babaannesiyle yaşadığı dönemlerde gerçek bir hayatın içine doğmamış, hep ikinci planda kalmış ve harekete geçmediği için mücadele etmek zorunda da kalmamıştır. Fakat Vivian bunu devam ettirecek ve onun âtil kalmasını destekleyecek bir anne olmadığından, Angelou için yenidoğanın mücadelesine benzer bir ikilem başlar. Bu ikilem, kabul gören toplumsal etiketlerden sıyrılma çabası, kadın ve siyahi olarak yapabileceklerinin farkına varması ve fark ettirme eğilimi ile dış dünyada beraber yaşamak zorunda olduğu ötekiler arasında kalmaktan kaynaklanır. Angelou'nun tüm otobiyografilerinde olduğu gibi, "bu özne oluşumu hikayesi, olma sürecindeki özne ile varlığının olabirliğini tanımlayan dış güçler arasındaki gerilimle doludur" (Manora, 2005, s. 360). Dış güçler veya ötekiler olarak tanımlanabilecek diğer gruplar, siyahi kadınlar için özellikle, kültürel bir nevrozun bileşenlerini oluşturur. Bu nevrozu oluşturan kültürel parametreler

kadınlara, özellikle siyahilere, var olduklarını hatırlatan çok az seçenek sunmanın yanı sıra bu seçeneklerin dışında tercih yapanları ötekileştirmekten veya türlü ayrımcılıklara maruz bırakmaktan çekinmezler. Angelou'nun belirlenen sınırların dışına çıkabilmesi, yeniden varoluğunu duyumsaması ve bunu adlandırabilmesi annesinin teşvikleriyle gerçekleşir. Vatmanlıkta ilk gününün ardından annesi ile aralarında geçen diyalog, Angelou'nun benlik gelişiminin ardındaki gizil gücü örnekler: “Kendinle ilgili ne öğrendin?” “Çalışmaktan korkmadığımı öğrendim ve hemen hemen hepsi bu.” “Hayır, gücün olduğunu öğrendin! Güç ve kararlılık. Seni seviyorum ve seninle gurur duyuyorum. Bu ikisi oldu mu, herhangi bir yere, istediğin her yere gidebilirsin” (s. 49). Vivian Baxter'ın bu tavsiyeleri sadece güdüleme maksadı taşımaz; güç ve kararlılığı sayesinde başardıklarından hareketle kendi tecrübelerini de iletir. Her ne kadar anneliğinin ilk dönemlerinde bu yükü taşıyamayacağını fark edip çocuklarını bırakmış olsa da Angelou'nun ileriye dönük sağlam adımlar atmasında en büyük itki olduğu söylenebilir.

Vivian ve Angelou'nun yaşadığı dönemlerde, siyahi kadınlar toplumsal düzendeki belli bir yeri işgal etmektedirler ve bu yer sadece siyahi/beyaz kadın karşıtlığından daha öte bir konumu imler. Köleliğin kaldırılması ile metres, fahişe veya damızlık rollerinden kurtuldukları düşünülse bile ataerkil beyaz düzen, siyahi kadınları ikili karşıtlıkların alt kategorisinde tutmanın farklı yollarını tasarlamak için çaba gösterir (Manora, 2005). Vivian tecrübeli ve henüz yedi yaşındaki kızı tecavüze uğramış bir anne olarak Angelou'nun cesaretini doğru yerden alması ve dikkatli adımlar atmasını önemseyen bir tavır benimser anlatıda. Dikkatle atılacak bu adımların başında cinsellik gelir ve bunun doğuracağı sonuçlar ile yüzleşebilmesini önemser. Vivian cinsel hayatı aktif bir kadın olarak Angelou'nun da yavaş yavaş bu evreye yaklaştığının ve cinselliğin kaçınılmazlığının farkındadır. Irigaray'ın *Ben Sen Biz- Farklılık Kültürüne Doğru* (2006) adlı eserinde ataerkil toplumsal düzende kadınlara atfedilen cinsellik konusuna yaklaşımı, “Cinsel ilişki biçimini düzenleyen kurallara ve ailedeki basmakalıp yargılara boyun eğmesinin dışında kadınların çoğu, kültür alanında cinsiyetsiz ya da cinsiyet açısından nötr varlıklar olarak yaşam sürerler” (s. 19) şeklindedir. Bu kabul, ataerkil toplumların genelinde süregelen bir cinsiyet nötrlüğünü, kadın olarak kendi cinsiyetinden ve cinsel kimliğinin arzularından uzaklaşmayı koşullar. Fakat dışillik, arzular ve cinsel ihtiyaçların koşullar ne olursa olsun ortaya çıkma ihtimali yok sayılmaz. Vivian çeşitli baskılama biçimlerinin egemen olduğu böyle bir toplumda, Angelou'nun ilk cinsel deneyimine ve bunun sonucunda hamile kalmasına tepki göstermez, çünkü Angelou'nun bir kadın olarak var olması öncelikle cinsiyetli yapısını ve kimliğini kabullenmesinden geçecektir. Hamileliğini öğrendikten sonra Vivian'ın olumlu yaklaşımı ile rahatlayan Angelou şunları söyler: “Benden nefret etmemiş, kendimden nefret etmeme neden olmamıştı. Bana her zaman gösterdiği saygıyı göstermişti. Beni de çocuğumu da önemsiyordu. Benimle konuşmuştu” (s. 62). Kültürün ve etnik yapının koşulladığı kadın, dışillikinden ve cinsiyetli kimliğinden vazgeçtiği ölçüde kabul görürken, bu yok saymayı kültürel a priori olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Angelou'nun annesinin verdiği tepki ile kendinden nefret etmekten vazgeçmiş olması, Irigaray'ın, “Canlı varlık olarak kendimizi nasıl geliştirebileceğimizi gerçek anlamda önemsemeden; hatta varlığımızın neye dayandığını, arzu(lar)ını, oluşunu algılayamadan; maddeden, kültürden ve öteki(ler)den ödünç alarak hayatta kalıyoruz” (2022, s. 110) sözleri ile yakından ilintilidir. Şüphesiz, kadın kimliğinin varlığını yadsıyan toplumlarda sadece sınırlar ya da ön yargılar içselleştirilmez; ihlal edilen her sınır sonrası, toplumsal olarak benimsenecek duygu durumu da devralınır. Angelou ilk cinsel deneyiminde hamile kalmasının bir sınır ihlali olduğunu ve bunun nefret duygusu ile taçlandırılacağını gizil bir biçimde öğrenmiş olmakla beraber bu nefret ediminin öz benine yöneleceğinin de farkındadır. Fakat Vivian'ın tavrı, yazarın bu duyguyu içselleştirmesine ve suçluluk duygusu yaşamasına engel olur. Egemen olan kültürel yapı içerisinde bireyin kendi hissettiklerini ve kendiliğini sorgulaması oldukça güçtür. Devredilen ya da devralınan değerler aynı oranda duygu durumlarının da devredilmesi ya da devralınması anlamına geldiğinden, bireyin özünde ne hissedeceğine, yaşadığı olaylara nasıl tepki vereceğine veya sonrasında yapacağı planlara da etki etme

gücüne sahiptir. Angelou'nun özellikle hamile olduğunu öğrendikten sonra hayatını nasıl şekillendireceğine dair planları annesinin toplumsal ön yargılardan uzak düşünceleri sayesinde gerçekleşme imkânı bulur. Oğlu olduktan sonra ilk kez Vivian'a anne diyen Angelou, ailenin onurunu zedelemiş gibi hissettirmedeği için Vivian'a her zaman minnet duyar. İş bulup oğlu Guy ile evden ayrıldığı günü anlatırken Angelou'nun kullandığı ifadeler, yeniden varoluşunda annesinin etkisini anlamak bakımından önemlidir:

Evinden taşındığımız gün, annem her zaman yanımda olduğunu belirterek, aslında beni azat etmiş oldu. Ona fazlasıyla yakınlaştığımı ve onun beni özgür kıldığını fark ettim. O beni, bana kendimi aşağının da aşağısı hissettirebilecek bir toplumdaki kurtardı. O beni hayata saldı. Ve o günden beri, hayatın dizginlerine yapışıp ona 'Yanımdayım ufaklık!' diyorum. (s. 65)

O güne kadar Vivian her konu da kızını desteklemiş ve zamanın koşullarıyla kıyaslandığında sıra dışı bir anne imajı çizmiş olsa da aynı evde yaşadığı müddetçe Angelou'nun özgürleşemeyeceğini, eylemlerinin sorumluluğunu almak ve geleceğe yönelik planlar yapmak konusunda asla tam bağımsız olamayacağını bildiğinden kendi yolunu bulması için onu teşvik eder. Özgürlüğe giden bu yol, Angelou'nun kendini keşfetmesinde de bir ön koşul niteliğindedir. Irigaray'ın varlığımızın niteliksel hakikati üzerine belirttiği, "Sahte ve yanlış eyleyerek doğruya ya da hakikate ilerlemek değildir artık söz konusu olan, mevcut halimizin, doğamız gereği özümüzde olan olmadığını kabullenmektir. Aslında bize özgül olan, doğa tarafından bize verilir ve onu nasıl algılayıp besleyeceğimiz oluş devinimimizi canlandıracak olan şeydir" (2022, s. 58) yorumu, Angelou'nun kendini "aşağının da aşağısı" hissetmesine neden olacak toplumsal yargılardan uzak, kendine özgül olanı bulma çabasını yorumlamak için kullanılabilir. Angelou, annesi Vivian gibi, ataerkil ve siyahi toplum düzeninde olması beklenen kadın profilinden farklı olduğunun bilincindedir. Elbette bu farklılık sadece bu çalışmaya konu olan anne-kız için geçerli değildir; fakat bunun farkında olup harekete geçmek, doğa tarafından bahşedileni işleme kapasitesine ve cesaretine sahip olmak, "oluş devinimini" gerçekleştirmek için gereklidir. Nitekim, Irigaray farklılıkların önemini, "Kendimiz olmak için arzunun bize sağladığı devinimin temeli; varsayılan karşıtlığı dışlamak değil, oluşun devinimini sürdürebilmek için farklılıklarımızı korumaktır" (2022, s. 58) sözleri ile anlatır. Bu bakımdan, Angelou'nun durumunda, karşıtlık terimi birçok farklı açıdan ele alınabilir. Patriarkal bir toplumda kadın olarak en önemli karşıtlıklardan birine denk düşerken, beyazların söz sahibi olduğu toplumsal bir yapı içinde diğer bir karşıtlık olan siyahi kökeni temsil eder. Bunun yanı sıra, belirtilen paradigmlar temelinde siyahi bir kadın olarak tüm şartları kabullenmiş olması gerekirken; karşı koyan, özüne ulaşmaya ve kendi yolunu bulmaya çalışan bir kadın olduğundan hemcinsleri içerisinde de bir karşıtlık oluşturur. Doğasında var olan farklılıkları yok sayan başka siyahi kadınların aksine Angelou, farklılıklarını bir çıkış noktası olarak kabul edip koruyarak öz beninden uzaklaşmamayı başarır.

Evden ayrıldıktan sonra Vivian'la bir görüşmelerinde, annesinin, "Sen, son derece nazik ve akıllısın. Ve bu iki özellik her zaman bir arada bulunmaz" övgüsünden sonra Angelou, "Sanırım gerçekten bir gün, birisi olacağım. Hayal et" düşüncesini aklından geçirir ve bunu duyumsamak, içselleştirmek için, "Gerçekten birisi olacağımı hayal etmek. Günün birinde" (s. 71) diye kendi kendine tekrarlar. Burada bahsi geçen "birisi olmak" öz varlığını kabul etmek, ona ulaşmaya çabalamak ve sonunda varmak olarak değerlendirilebilir. Angelou *birisi olmaya* çabaladığı dönemlerde karşısına çıkan Tosh ile evlenme kararı alır. Beyaz ve ateist olan Tosh, her bakımdan Angelou'dan farklıdır; fakat farklılıkları kabullenmeyi önemli bulan Angelou, ilişkilerinde bu derin ayrılıkların sorun olacağını düşünmez. Vivian'a evlenme kararını söylediğinde ise, "Ne olacak sana? Sana ne verecek, kendi insanların nefretini ve senin güvensizliğini mi? Harika bir düşün hediyesi" (s. 86) cevabını alır. Vivian geleneksel düşünce kalıplarından farklı bir anlayışa sahiptir fakat Angelou'nun özellikle beyaz bir adamla evlilik

kararını doğru bulmaz çünkü onun eski güvensiz hallerini tetikleyeceğinden, kendine varmak için bu kadar yol almışken geriye dönmesinden endişe eder. Oysa Irigaray'ın öne sürdüğü gibi, "Olma halinin ortaya çıkışı herhangi bir varlık ile sonlanmaz, sürekli vuku bulmalıdır" (2022, s. 19). Bu süreç, türlü engeller ve kısıtlamalar ile karakterize olsa bile devam eden, yenilenen ve paylaşılabilen bir döngüdedir. Paylaşımdan kastedilen diğer öznelerin de bu sürece dahil olması, farklı biçimlerde katkı sağlaması ve var olma çabasını sürdürmeyi sağlayan dış etkenler olarak değerlendirilebilir. Tosh ile hayatının yeni bir evresine geçiş yapan Angelou, mutlu ve sorunsuz bir evliliği olduğunu zannederken anlattığı kısıtlamalar, olma halinde bir durağanlığa sebep olan ve bu hali bir süre sürüncemede bırakan dinamikleri yansıtır. "Evliliğim beni yalnızca iki şeyin özlemi içinde bıraktı: Annemle olan ilişkim ve Tanrı'mla olan ilişkim" (s. 88) itirafı, aslında hayatında çok önemli olan ve kendi yolculuğunda ona rehber olacak iki temel bileşenin kısıtlanması anlamına gelir. Çocukluğunda mahrum kaldıkları yüzünden yaşadığı güvensizlik sorunlarını aşmasında ona en büyük desteği veren annesi ile olan iletişimi ve içsel huzura erişmesini sağlayan dini inanışları, dış etkenler sebebiyle sınırlandırıldığında bunun bir sorun olmayacağını düşünür. Fakat Angelou'nun doğasında var olan özgürlük ve cesaret, Tosh'ın hoşnutsuzluğuna ve engellemelerine boyun eğecek kadar zayıf değildir. Tanrı ile arasına giren ve alaycı tavırlarla dini hassasiyetlerini zedelemeye çalışan Tosh, Angelou'nun oğlu Guy'a gizli gizli bir şeyler öğretmeye çalışmasına ve hatta alaycı tavırlara maruz kalmamak için uzun bir süre kiliseye gizlice gidip gelmesine neden olduğundan, yazarın kendine dönme süreci durağanlaşır ve böylece Irigaray'ın idealize ettiği öteki ile olan ilişki olması gerekenden uzaklaşır. Farklılıkları duyumsamak ve bunların tekabül ettiği gerçeğliği özümsemek konusunda Irigaray ilişkinin gerekliliğini, "kişinin kendini kaybetmeden gerçeğleşebilmesi ise, başlangıçtan itibaren 'ben sen değilim' şeklindeki, ötekiyle öteki olarak buluşmayı mümkün kılan bir çerçeve anlamında bir olumsuzza bağlı olmasını gerektirir" (2022, s. 42) şeklinde açıklar. Bu cümlede sözü geçen 'ötekiyle öteki olarak buluşmak' ifadesi hem diğer öznelerle sağlıklı bir ilişki kurabilmeye hem de kendine varmaya olanak tanır. Angelou'nun Tosh ile olan ilişkisi ise, yeteneklerini ve arzularını, daha doğru bir ifade ile Tosh'dan farklı olan yapısını ona benzer kılmaya zorlar. Dans etmeyi, kiliseye gitmeyi, annesiyle vakit geçirmeyi bir sağaltım ritüeli olarak gören Angelou için farklılıklarını kabul etmeyen ve yerleşik bir ataerki düzeninden çıkamayan Tosh her bakımdan engelleyici bir unsur konumundadır. Cinsiyet ve ırk bakımından avantajlı konumda olan Tosh, açıkça olmasa da tahakküm kurmaya ve üstünlüğünü hissettirmeye çalışır. bell hooks *Feminizm Herkes İçindir* (2022) adlı kitabında, "Tahakküm kültürleri, özsayığıya saldırır ve onun yerine varlık hissimizi başkaları üzerindeki tahakkümümüzden aldığımız düşüncesini yerleştirir" (s. 88) yorumu ile, üstün konumda olduğu düşünölen grupların ötekiler üzerindeki etkisine işaret eder. Bu açıklama, Angelou'nun Tosh ile ilişkisinin ona kendini nasıl hissettirdiğine, özsayığısını nasıl zedelediğine ve özellikle kiliseye her gizli gidişinden sonra hissettiklerine ışık tutar. Yine hooks'un "Tahakküm var olduğu müddetçe sevgi eksiktir" (2022, s. 97) söylemi, özneler arası ilişkilerde engellemelerin neden olacağı duygusal değişimleri yansıtırken Angelou'nun durumunda, bu kısıtlamalardan tamamen kurtulma isteği ile sonuçlanır. Manevı tatmin noktasında yetersizlik hissi, temel inançlarını savunmak zorunda kalması, arzularını açıkça dile getirmekten çekinen güvensiz bir kadına dönüşme korkusu Angelou'yu harekete geçiren başlıca itkilerdir. Tosh'dan ayrıldıktan sonra Vivian'ın yazarı teskin etme çabası, tahakkümün öz benine doğru yaptığı yolculuğu nasıl etkileyebileceğini Angelou'ya hatırlatır: "Her ne kadar acılı da olsa, Tosh'ın seni sen yapan şeyleri senden aldığını düşünsene. Guy en çok ihtiyacı olan insanı, annesini kaybetmiş olurdu. Kendi iyiliğin için kendini korumalısn ve Guy'ın iyiliği için, annesini korumalısn" (s. 101). Vivian'ın sözünü ettiği koruma eylemi, fiziksel bir korunmadan ziyade benliği, özsayığıyı, arzuları ve özneye doğal olarak bahşedilmiş olanı dış etkenlerin baskısından koruma anlamı taşır. Büyük bir istekle evlendiği Tosh, kendi benliğini korumasına neden olacak ve *olma* yolundaki devinimini engelleyecek bir birliktelik sunduğundan Angelou'nun bu ilişki dışındaki

arzularının tatminine ve varlığının nedenini bulmaya ihtiyacı vardır. “Aslında varlığımızı ve insan olarak oluşumuzu sağlayan arzu değil midir?” (2022, s. 72) diye soran Irigaray, bu metaforik soru ile zaman ve mekândan tam bağımsız olmasa da arzu ve devinimler arasında yakın bir ilişki olduğunu öne sürer. Buna göre, her ne kadar çeşitli dış etkenler belirleyici gibi görünse de bireyin gerçekleştirdiği eylemlerin temelinde içsel arzular yatar ve bu arzular yaşam akışını değiştirip kendine varma yolculuğunda belirleyici bir rol üstlenir. Irigaray, bu rolü şöyle açıklar: “[...] olma hali kurgusal bir değerlendirmeden kaynaklanmaz; o, cinsiyetli aidiyetimiz sayesinde arzuyla dolaymlanan yaşamın açığa çıkmasıdır” (2022, s. 77). Bu açıklamadan hareketle, *olma halinin* salt arzuların değil, cinsiyetli aidiyet temelinde doğal olarak var olan arzuların sonucu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Angelou’nun bir özne olarak var olma arzusu, eylemlerinin arkasındaki temel itkidir. Tosh’dan ayrıldıktan sonra hep arzu duyduğu fakat eşinin kısıtlamaları yüzünden ötelediği dans etme ritüeline geri döndüğünde Vivian, “Bu dünyada bir yerlere geleceksin bebeğim, çünkü sende her şeyi riske edebilecek cesaret var. Yapman gereken bu. Yapmayı en iyi bildiğin şeye hazırsın. Eğer başarısız olursan da tek yapman gerekenin tekrar denemek olduğunu biliyorsun” (s. 103-104) diye teşvik eder. Vivian’ın söylemeye çalıştığı, zaten kendi yaratılışında var olan bir yeteneğini arzuladığı biçimde açığa çıkarmak ve bu yolla kendini gerçekleştirmektir.

Beyaz patriarkal toplum düzeni düşünüldüğünde, Angelou’nun *olma halini*, arzularını gerçekleştirme isteğini engelleyen tek durum elbette Tosh değildir. Dans etmeye başladıktan sonra sadece cinsiyetli aidiyeti yüzünden değil ten rengi sebebiyle de çeşitli ayrımcılıklara uğrar ve hatta tüm yaşadıklarından sonra kendini ve oğlu Guy’ı öldürme isteği içinde bulur kendini. “İnsan olarak yazgımıza henüz uyum gösteremedik” (Irigaray, 2021, s. 12) düşüncesini örnekler biçimde, Angelou’da dezavantajlı gruba ait bir birey olarak maruz kaldıklarının, mahrum bırakıldıklarının yoğunluğunda var olmaya çalışırken, sahip olduklarının ve bunlarla yapabileceklerinin ayırına varamadığı yeni bir durağanlık dönemine geçer. Uyum sağlamakta güçlük çektiği bu ayrıştırıcı düzenden kurtulmak ve oğlunu da kurtarmak niyetindeyken, içinde bulunduğu çıkmazın farkındalığıyla şan dersi hocası olan Wilkie ile konuşmaya gider. Wilkie ile konuşması, hayatının ileri aşamalarında her zaman ümidini ve cesaretini korumasına neden olacak, onu ileriye taşıyabilecek ve sahip olduklarının gücüne minnet duymasını sağlayacak bir misyon taşır. Sahip olduklarını bir kâğıda yazmasını isteyen Wilkie, Angelou’nun *olma halinde* iken kendi gücünü görmesini, doğal olarak verilmiş olanı duyumsamasını ve yoksunluktan ziyade varlığa odaklanmasını vurgular. Angelou’nun yazdığı kâğıtta, “Duyabiliyorum. Konuşabiliyorum. Oğlum var. Annem var. Abim var. Dans edebiliyorum. Şarkı söyleyebiliyorum. Yemek yapabiliyorum. Okuyabiliyorum. Yazabiliyorum” (s. 114) ifadeleri yer almaktadır. Öz benliği ile örtük toplumsal kabuller arasında sürekli müzakere yapmaktan yorulan Angelou, vardığı noktada sahip olduklarını da unutmuş gibi görünürken, kâğıda yazdıkları aidiyet-kimlik ekseninde hatırlatıcı rol oynar. Irigaray’ın öne sürdüğü, “Kadınlar, (...) eril-cinsiyet kromozomlarına karşılık gelen biçimlere tekabül etmedikleri sürece kimliklerinden yoksun kalırlar” (2006, s. 48) iddiası, arzularına yabancılaşan, kim olduklarının ayırına varamayan, yeteneklerine ve sahip olduklarına karşı duyarsızlaşan kadınları imler. Angelou, yazdıklarıyla yüzleşene kadar, yolun zorluklarından yorgun düşmüş ve geri kalanını yürüme cesareti ve ümidini kaybetmek üzere bulur kendini. *Olma haline* çok yaklaştığı bir sırada yaşadığı bu durağanlıktan çıkmasına sebep olan hatta dönüm noktası sayılabilecek Wilkie ile olan konuşması ve yazdıkları, yazara devam edebilme gücü ve kendine varması yolunda bir motivasyon kaynağı olur. Angelou o günün etkisini şu sözlerle açıklar:

Bu çalışmanın sonrasında, hayatımda suların her zaman sakın akamayabileceğini, yaşantımın zorlayıcı günlerinin parlak ve ümit verici olabileceğini, fakat olmayabileceğini de kabul ettim. Bu yüzleşmeden beri, günlerim fırtınalı ya da güneşli de olsa ve gecelerim ihtişamlı ya da yalnız da geçse

minnettar olma tutumumu koruyorum. Eğer karamsarlık, düşüncelerimi işgal etmekte ısrarcıysa, her zaman yarının olduğunu hatırlıyorum. Bugün mutluyum. (s. 115)

Angelou'nun yaşadığı minnettarlık hissi, elbette, sayısız olumsuz tecrübeden sonra edinilmiş yeni bir farkındalığı yansıtır. Bu bilinç hali, Angelou'yu ilerde yapacakları konusunda motive eden, sahip olduklarıyla yola çıkmasına ve arzularına daha sıkı tutunmasına teşvik eden temel güçtür.

When Our Lips Speak Together eserinde, “Aynı şeylerden yorulduğumuzda, arzularımızı gizli tutacak, gerçekleştirmeyeceğiz” (1980, s. 76) diyen Irigaray, yeni bir bilinç seviyesine ulaşmanın gerekliliğini ifade eder. Sosyo-kültürel koşulların, güç unsurlarının ve toplumsal kabul mekanizmalarının aynı kaldığı ortamlarda yeni bir farkındalık seviyesine ulaşmak güç görünürken, Angelou gibi arzularını gizlemek ya da içsel bütünlüğü ile dış benliği arasında ayrı bir hayat yaşamak istemeyenler devam edebilme cesareti gösterebilmektedirler. Şüphesiz, Angelou'nun arzularını gerçekleştirme hayali kurmasına neden olan en önemli karakterin annesi Vivian olduğu söylenebilir. Anlatının sonuna doğru Angelou'nun söyledikleri bu savı doğrular niteliktedir: “Annem bana cesaretle ilgili küçük büyük, pek çok hediye verdi. Sonrakiler ruhumun derinliklerine öyle inceden işlemiş ki, annemin nerede bittiğini, benim nerede başladığı zar zor ayırt edebiliyorum. Hafızamda büyük dersler, adeta gece yarısı göğündeki yıldızlar gibi” (s. 143). Bir bütünleşme, aynılaşma durumunu yansıtan bu sözcükler, Angelou'nun annesinden aldığı ilhamla yola devam ettiğini ve onun cesaretlendirici yaklaşımı sayesinde arzularını gerçekleştirme fırsatı yakaladığını gösterir. Çocuklarının dünyaya geldiği ilk yıllarda kötü bir anne profili çizmiş olan Vivian, bu eksikliği kapatmak istercesine var gücüyle Angelou'nun kendi alanını bulması ve aidiyetinin gerçekliğine erişebilmesi için ona iyi bir örnek olmayı başarır. Siyahi ve kadın *nesnenin* sadece fiziksel anlamda varlığından bahsetmenin mümkün olduğu bir sistem içerisinde, gerçek bir özne olarak var olabilmek için içsel ve dışsal anlamda bir bütünlüğün olması gerektiğini Angelou'nun otobiyografisinden anlamak mümkündür. Irigaray'ın “salt fiziksel ve nötrde varsayılan bir aidiyet, bize dayatılan ve yapay olarak yapılandırılmış olanın dışında bir ikamet sağlamaz bizlere” (2022, s. 25) savı, Angelou'nun, annesinden devraldığı güç ve kararlılıkla, mevcudiyetinin fizikselliklerinden sıyrılıp bir özne, bir kadın olarak tüm yönleriyle aidiyetinin bilincine vardığı doğrular. Sadece fiziksel gelişime değil, benlik bilincinin de oluşmasına şahitlik eden *Annem ve Ben ve Annem*, bu bağlamda yazarın annesinden ayrı geçirdiği yıllarda yaşadığı güvensizlik sorunlarından, fallosentrik toplumsal yapının baskılarından ve etnik köken temelinde maruz kaldığı ötekileştirmelerden sonra arzularının ve benlik bilincinin farkındalığına erişip yeniden doğuşunu örnekler.

Sonuç

Maya Angelou'nun *Annem ve Ben ve Annem* adlı otobiyografik romanı, annesi Vivian Baxter ile ilişkisi üzerine örölü, arzular ve kadınlık çıkmazında varoluğu yansıtan bir keşif sürecini anlatır. Roman, anne sevgisi ve yokluğu, dayanıklılık ve aile bağlarının dönüştürücü gücünün karmaşıklığına irdelerken, bu faktörlerin kadınların arzuları ve deneyimleriyle yakından bağlantılı olduğu gerçeğini ortaya koyar.

Anı kitabındaki ana temalardan biri, özellikle kadınların arzuları ve bunları gerçekleştirebilme potansiyelleri ile ilgili olduğu için, arzunun çok yönlü doğasıdır. Angelou, kendi gerçekliğine varmadan önce, arzuları toplumda kadınlara biçilen geleneksel rollerin çok ötesine uzanan güçlü ve bağımsız bir kadın olan annesinin portresini çizer. Vivian Baxter kariyerinde, ilişkilerinde ve annelik rolünde, hırslarının ve arzularının peşinden özür dilemeden giden bir kadın olarak betimlenirken, Angelou bu çizdiği bu portre aracılığıyla kadınlık ve annelikle ilgili toplumsal normlara ve beklentilere karşı çıkar. Vivian, kadınlara biçilen sınırlı rollere uymayı reddeden, bunun yerine varacağı yeri kendi belirleyen ve hem kişisel hem de profesyonel yaşamında failliğini ortaya koyan; kabul gören geleneksel kadın

rollerinin aksine arzuları ev içi alanla sınırlı olmayan geniş bir deneyim ve istek yelpazesini temsil eder. Bu temsil, Angelou için bir ilham kaynağı olur ve ona kendi hayatı boyunca yanında taşıyacağı bir güç ve metanet duygusu aşılır. Bu bağlamda, *Annem ve Ben ve Annem*'de, Angelou, kadın arzusunun özü ve anne-kız ilişkisinin karmaşıklığının yanı sıra bu etkenlerin dönüştürücü gücünü anlatır. Annesiyle yaşadığı deneyimleri mercek altına alarak, kadınların arzularının manipüle edildiği ve genellikle onları sınırlandırmaya ve ikinci planda tutmaya çalışan bir dünyada kendi eylemliliklerini ortaya koyma çabalarını örnekler. Anlatıda Angelou ve Vivian'nın deneyimleri, Luce Irigaray'ın arzu ve toplumsal cinsiyet üzerine teorilerini irdelemek için zengin bir anlatı tuvali sunar. Önde gelen feminist bir filozof olan Irigaray, arzu, kadınlık ve cinsiyetlendirilmiş kimliklerin inşasının inceliklerini araştırarak, cinsiyetli aidiyetin önemine dikkat çeker. Angelou'nun annesi Vivian Baxter ile olan ilişkisini Irigaray'ın teorileri çerçevesinde inceleyerek, arzu ve toplumsal cinsiyet dinamiklerinin karmaşıklığına ve özne üzerindeki etkilerine dair farklı kavrayışlar olabileceği görülmektedir.

Irigaray'ın temel savlarından biri, kadın nesne ve erkek özne arasındaki biyolojik ayrımların ötesindeki derin farklılıkları vurgulayan cinsel farklılık kavramıdır. Irigaray, geleneksel Batı söyleminin uzun zamandır eril normları ve bakış açılarını ayrıcalıklı kıldığını, kadınları ikincil konuma düşürdüğünü ve onların eşsiz arzularını ve öznelliklerini bastırıldığını savunur. Angelou'nun tasvir ettiği Vivian ve anlatının ilerleyen kısımlarında kadın bir özne olarak kendi varoluşu, bu geleneksel normlara meydan okuyan ve ataerkil bir toplumda failliğini ortaya koyan kadının güçlü örneklemini sunar. Vivian Baxter, kadınlara dayatılan toplumsal beklentileri ve normları aşan zorlu bir figür olarak Angelou'yu da yönlendirir, cesaretlendirir ve Irigaray'ın tarihsel olarak marjinalleştirildiğini ve erkek egemen bir çerçevede içinde boyun eğdirildiğini iddia ettiği kadınsı arzu kavramının somutlaşmasına katkı sağlar. Bunun yanı sıra, Irigaray'ın Batı söyleminde yaygın olan fallus merkezli dil ve imgelere yönelik eleştirisini Angelou'nun anlatısında görmek mümkündür. Anlatı, kadınları özne olarak kabul etmeyen ve sistematik olarak seslerini azaltmaya ve susturmaya çalışan ataerkil normlara meydan okuyan, gerçek bir özne olarak aidiyetini arzuları vasıtasıyla bulmaya çalışan kadın karakterlerin, arzularını özür dilemeden gerçekleştirme girişimleri ile erkek egemen anlatıyı bozarak kadın deneyimlerinin varoluş sürecinde zenginliğini kutsayan bir bakış açısı sunar.

Anlatıda dikkat çeken bir diğer nokta ise, Angelou'nun anne-kız bağına keşfetmesi ve bu bağı dönüştürücü gücü sayesinde yeniden varoluşuna hizmet etmesi gerçeğinin, Irigaray'ın kadın ilişkilerinin—özellikle anne-kız ilişkisi—ve dayanışmasının önemine yaptığı vurgu ile uyumlu olmasıdır. Bu nedenle, Irigaray'ın kadınlara birbirleriyle bağ kurmaları ve onları parçalayıp izole etmeye çalışan ataerkil bir dünyada kendi eylemliliklerini geri kazanmaları için yaptığı çağrıyla Angelou'nun tutumu örtüşür.

Sonuç olarak, Maya Angelou'nun *Annem ve Ben ve Annem* adlı otobiyografik romanı, Luce Irigaray'ın arzu ve toplumsal cinsiyet teorileriyle keşişen ve kadının özne olarak yeniden varoluşunu örnekleyen bir anlatı sunar. Vivian Baxter'in portresi ve anne-kız ilişkisinin dinamikleri aracılığıyla Angelou, ataerkil bir toplumda dişil arzu ve failliğin karmaşıklığına ve aynı zamanda potansiyeline ışık tutar.

Kaynakça

- Angelou, M. (2022). *Annem ve Ben ve Annem* (Çev. Sinem Er). İstanbul: Everest Yayınları.
- Delice, D. (2022). "Luce Irigaray'ın Teorisinde Cinsel Fark Kavramı ve Dönüştürücü Eylem Olarak Mimesis". *FLSF*, (33), 131-156.
- Dobris, C. A. (1996). "Maya Angelou: Writing the "Black Voice"; for the Multicultural Community". *Howard Journal of Communications*, 7 (1), 1-12.

- Fox-Genovese, E. (1990). "Myth and History: Discourse of Origins in Zora Neale Hurston and Maya Angelou". *Black American Literature Forum*, 24 (2), 221-235.
- Gümüş, F. ve Er, S. E. (2019). "Irigaray, Feminizm ve Psikanaliz". *Beytulhikme Int J Phil*, 9 (3), 819-841.
- Hooks, B. (2022). *Feminizm Herkes İindir*. İstanbul: bgst Yayınları.
- Irigaray, L. (1975). *Speculum of the Other Woman*. New York: Cornell University Press.
- Irigaray, L. (1980). "When Our Lips Speak Together". *Signs*, 6 (1), 69-79.
- Irigaray, L. (1993). *An Ethics of Sexual Difference*. New York: Cornell University Press.
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz- Farklılık Kültürüne Doğru* (Çev. Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tural). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Irigaray, L. (2021). *Doğmak- Yeni İnsanın Başlangıcı* (Çev. Naciye Sağlam). Ankara: Fol Kitap.
- Irigaray, L. (2022). *Ateşi Paylaşmak- Duyusalılığın Diyalektiğı* (Çev. Naciye Sağlam). Ankara: Fol Kitap.
- Koyana, S. (2002). "The Heart of the Matter: Motherhood and Marriage in the Autobiographies of Maya Angelou". *The Black Scholar*, 32 (2), 35-44.
- Lupton, M. J. (1990). "Singing the Black Mother: Maya Angelou and Autobiographical Continuity". *Black American Literature Forum*, 24 (2), 257-276.
- Manora, Y. M. (2005). "What you looking at me for? I didn't come to stay": Displacement, Disruption and Black Female Subjectivity in Maya Angelou's I Know Why the Caged Bird Sings". *Women's Studies: An Inter-disciplinary Journal*, 34 (5), 359-375.
- McCluskey, A. T. (2001). "Maya Angelou: Telling the Truth, Eloquently". *Black Camera*, 16 (2), 3-4, 11.
- Pollard, I. (1984). "I Know Why the Caged Bird Sings by Maya Angelou; Gather Together in My Name by Maya Angelou; Singin' and Swingin' and Gettin' Merry like Christmas by Maya Angelou". *Feminist Review*, (17), 115-117.